

พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวเขาเผ่าม้ง อำเภอหอน้อย จังหวัดน่าน

Ethnobotany of the Hmong at Nanoi District, Nan Province

ปาริฉัตร น้อยชนะ¹, สวาท สายปาระ^{1*} และ กมลวรรณ คุ่มพุ่ม¹

Parichat Noitana¹ Sawat Saipara^{1*} and Kamoonwan Khoomput¹

บทคัดย่อ

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวเขาเผ่าม้ง ดำเนินการ ณ อำเภอหอน้อย จังหวัดน่าน ระหว่างเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2555 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2556 การสำรวจจัดตัวอย่างพืช รวมทั้งการสอบถามการใช้ประโยชน์ของพืชจากผู้อาวุโสของหมู่บ้าน บ่งบอกถึงพืช 36 ชนิด จาก 23 สกุล 26 วงศ์ และไม่ทราบชนิด 12 สกุล จำแนกพืชเป็น 5 ประเภทคือ พืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชสร้างที่อยู่อาศัย พืชใช้ในพิธีกรรม และพืชใช้ประโยชน์อื่น สตรอเบอร์รี่ (*Fragaria ananassa*) พริกหวาน (*Capsicum annuum* L. var. longum) เป็นพืชผลส่งเสริมโดยโครงการหลวงเพื่อสร้างอาชีพและรายได้

คำสำคัญ : พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน, ชาวเขาเผ่าม้ง

Abstract

The study on Ethnobotany of Hmong hilltribe was conducted at Nanoi District, Nan Province during June 2012 to January 2013. The survey sampled plants including inquiries for the use of plants from village elders indicated 36 species from 23 genera of 26 families including unknown 12 species. Plants are classified into 5 groups: edible plants; medicinal plants; for housing plants; ritual plants; and plants of other uses. Strawberry, *Fragaria ananassa* and Banana pepper, *Capsicum annuum* L. var. longum as each crops that have been encouraged by the Royal Project to create job and revenue.

Keywords: Ethnobotany, the Hmong

¹ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จังหวัดน่าน 55000

¹ Department of Science Faculty of Science and Agricultural Technology, Rajamangala University of Technology Lanna Nan, Nan Province 55000

* Corresponding author, e-mail: dp-ptt@hotmail.com

Received: 5 July 2013; Accepted: 30 November 2013

บทนำ

คำว่าพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ถูกกำหนดใช้ขึ้นในปี ค.ศ.1895 (พ.ศ. 2438) โดย Dr. John W. Harshberger นักพฤกษศาสตร์ชาวอเมริกันแห่งมหาวิทยาลัย Pennsylvania หมายถึง การศึกษาพืชที่คนด้อยอารยธรรมและคนดั้งเดิมในท้องถิ่นใช้ประโยชน์ ต่อมาเมื่อมีความหมายอีกหลายความหมาย แต่แท้จริงแล้วมีความหมายใกล้เคียงกัน ผลสรุปของกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและประสบการณ์เฉพาะด้านได้แก่ ศ.ดร.เต็ม สมิตินันท์, ดร.วีระชัย ณ นคร, Dr. Dietrich Schmidt-Vogt, Dr. Ardith A.Eudey และ Dr. Hans T. Beck ได้ให้ความหมายกระชับสอดคล้องกับทรัพยากรและวัฒนธรรมของไทยว่า เป็นการศึกษาการใช้ประโยชน์ของพืชอันสืบทอดแต่โบราณตั้งแต่เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเป็นสัญลักษณ์และความเชื่อถือต่างๆ รวมถึงวิธีการจำแนกชนิดของพืชแบบพื้นบ้าน ขั้นตอนการเตรียมและรู้ทางการใช้พืชนั้น [2]

ในประเทศไทยชาวเขาเป็นกลุ่มผู้มีสภาพความเป็นอยู่ และดำรงชีวิตส่วนใหญ่พึ่งพิงธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม อันอุดมสมบูรณ์ในอดีตกาล ด้านอาหาร เครื่องใช้ และยารักษาโรค แต่ปัจจุบันการพัฒนาด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการตัดถนนสู่หมู่บ้าน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ และสิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งนาข้าว พืชไร่ พืชสวน เป็นจุดเริ่มต้นให้ชาวเขาเริ่มหันเหจากการเกษตรเลี้ยงตนเองสู่การผลิตเพื่อค้าขายเชิงเศรษฐกิจ เมื่อปริมาณความต้องการทรัพยากรเพิ่มขึ้นพื้นที่ป่าถูกกลืนเข้าไปเป็นพื้นที่การเกษตร เป็นผลให้พืชพรรณตามธรรมชาติถูกทำลาย สัตว์ป่าถูกบุกรุกที่อยู่อาศัยทวีความรุนแรงของการมุ่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของสังคมเมือง ปรากฏการณ์อันเห็นได้ชัดคือการเปลี่ยนแปลงชีวิตแบบดั้งเดิมไปสู่ชีวิตสมัยใหม่ ด้วยเหตุนี้ การรวบรวมข้อมูลทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน เป็นการอนุรักษ์องค์ความรู้ ก่อนเจือจางหายไปตามวิถีการเปลี่ยนแปลง นอกจากการสูญเสียด้านของทรัพยากรธรรมชาติและขนบธรรมเนียมประเพณีแล้ว ยังรวมถึงคุณค่าและประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น การเผยแพร่ข้อมูลการศึกษาเป็นสิ่งกระตุ้นความรู้จักคุณค่าและประโยชน์ของทรัพยากรพื้นบ้าน รวมถึง ความรู้สึกหวงแหนและ

การอนุรักษ์เพื่อลูกหลานรุ่นต่อไป อีกทั้งยังเป็นข้อมูลพื้นฐานสนับสนุนงานวิจัยอื่น [1]

ชาวเขาส่วนใหญ่คงรักษาประเพณีดั้งเดิมของแต่ละเผ่า การศึกษาทางด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านท่ามกลางชาวเขาต่างเผ่านอกจากได้ข้อมูลพื้นฐานสมบูรณ์แล้ว ยังเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอันต่อเนื่องยาวนานด้านการใช้ประโยชน์จากพืช เพื่อใช้ประโยชน์ก่อนภูมิปัญญาพื้นบ้านเหล่านี้สูญหายไป [4] ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวเขาเผ่าม้งท้องที่หนึ่ง

วัสดุอุปกรณ์และวิธีการศึกษา

เลือกพื้นที่ทำการศึกษา โดยคุณสมบัติเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านคงมีวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติยึดถือวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม และอิทธิพลด้านความเจริญจากสังคมภายนอกน้อยหมู่บ้านของชาวม้งผ่านการคัดเลือก 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านขุนสถาน และหมู่บ้านแสนสุข ตำบลสันทะ อำเภอน่าน จังหวัดน่าน

ผู้วิจัยเลือกติดต่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายผู้มีความรู้เกี่ยวกับพืชและการใช้ประโยชน์ รู้จักและชำนาญทางสู่แหล่งพืชพรรณ รวมถึงการสัมภาษณ์หมอชาวบ้านและผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืช ส่วนใช้ประโยชน์ได้อาทิเช่น ราก ใบ ดอก และผล วิธีการใช้ประโยชน์ตั้งแต่การเตรียมใช้ประโยชน์ การบริโภค การประกอบอาหาร การย้อมสี เป็นต้น สำหรับการเก็บข้อมูลใช้แบบสอบถามเกี่ยวข้อมูลพืชใช้ประโยชน์ ทั้งพืชเกษตรและไม่ใช้พืชการเกษตร สำรวจพื้นที่ในหมู่บ้าน/รอบหมู่บ้าน และพื้นที่ป่า บันทึกรูปพรรณรายละเอียดของใบ ดอก และผล เชิงพฤกษศาสตร์และสัณฐานวิทยา ได้แก่

ที่อยู่อาศัย ชนิดของพรรณไม้ ความสูงลำต้น สีของดอกและผล เป็นต้น ชื่อพืชเป็นภาษาประจำเผ่าบ้านที่กินประโยชน์ ส่วนนำมาใช้ประโยชน์ [3] รวบรวมข้อมูลเกี่ยวพืชใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของชาวเขาเผ่าม้งทั้งสองหมู่บ้านจำแนกพืชเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ 5 ประเภทคือ พืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชสร้างที่อยู่ พืชใช้ในพิธีกรรม และ พืชใช้ประโยชน์อื่น

ผลการศึกษา

พืชใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของชาวเขาเผ่าม้งใช้ในชีวิตประจำวันประกอบด้วยพืช 36 ชนิด จาก 23 สกุลของ 26 วงศ์ และไม่ทราบชนิด (unknown) 12 ชนิด วงศ์ที่พบจำนวนชนิด (species) มากที่สุด คือ

Leguminosae รองลงมาคือ Araceae, Bignoniaceae, Compositae, Euphorbiaceae, Rutaceae และ Zingiberaceae ซึ่งมีจำนวนเท่ากัน

ตารางที่ 1 รายการพืชพื้นบ้านชาวเขาเผ่าม้ง อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน

วงศ์	ชื่อสามัญ/ ชื่อประจำเผ่า	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์จากพืช
Amaranthaceae	ว่านพันธุขาว/ ลักกินยูลา	Unknown	ใช้ส่วนรากมีสรรพคุณคือ เป็นยาขับปัสสาวะ แก้ประจำเดือนไม่ปกติ ส่วนใบต้มกินกระษัยมดลูก
Araceae	บอน/กั๋งย้อ	Unknown	ใช้ส่วนใบอ่อน ลำต้น แกงเป็นอาหาร สรรพคุณด้านยา คือ เป็นยาระบาย ห้ามเลือด
Araceae	ผักหนาม/ก๋อบัว	Unknown	ใช้ส่วนรากตากแห้งบดให้ละเอียด ต้มกินบำรุงกำลัง ใช้ส่วนยอดและลำต้นต้ม แกง และผัด
Asphodelaceae	ว่านหางจระเข้/ โกฐ	<i>Aloe vera</i> (L.) Burm.f.	สรรพคุณด้านยา คือ รักษาแผลสด น้ำร้อนลวก ไฟไหม้ รักษาผิวหนัง ขจัดรอยแผลเป็น
Asteraceae	ผักตลาด/ผักเผ็ด	Unknown	ใช้ยอดอ่อนและดอกหลวงจิมน้ำพริก และใช้เป็น ส่วนประกอบแกงแค
Athyriaceae	ผักกูด/ยาจั่ว	<i>Diplazum esculentum</i> (Retz.) Swartz	ใช้ใบอ่อนและช่อดอกอ่อน ลวกจิ้ม น้ำพริกและแกง สรรพคุณด้านยา คือ แก้ไข้ตัวร้อน แก้พิษอักเสบ บำรุงสายตา บำรุงโลหิต แก้โลหิตจาง ขับปัสสาวะ ใช้ส่วนใบปูพื้นในหลุมศพ
Bignoniaceae	เพกา/ไหลล้า	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Vent.	ใช้ส่วนยอดอ่อนและดอก นึ่งหรือต้มกินกับน้ำพริก ผักอ่อนเผากินกับน้ำพริก ยำ ผัด แกง สรรพคุณด้านยา คือ แก้ฟกช้ำ น้ำเหลืองเสีย บำรุงเลือด แก้พิษ
Bignoniaceae	แคหางค่าง/ บังอ้า	Unknown	ใช้ส่วนดอกและผักอ่อน ต้ม ย่างกินกับน้ำพริก สรรพคุณด้านยา คือ แก้ท้อง อืด ท้องเฟ้อ
Compositae (Asteraceae)	จิงจูฉ่าย/ตังกี้	Unknown	ใช้ทุกส่วนใส่ต้มไก่กระดูกดำ สรรพคุณด้านยา คือ ช่วยลดความดันโลหิตสูง ช่วยขับลมในกระเพาะ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

วงศ์	ชื่อสามัญ/ ชื่อประจำเผ่า	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์จากพืช
Compositae	สาบแร้งสาบกา/ ล่อจือชัก	Unknown	มีสรรพคุณด้าน คือ แก้ไข้บรรเทา แก้บิดแก้ลม แก้ท้องทวารหนักหย่อนยาน แก้คัน ห้ามเลือด
Convolvulaceae	เถาตดหมา/ เป่าเกร์	Unknown	ใช้ส่วนยอดอ่อน ใบอ่อน กินกับน้ำพริก มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้ปวดฟัน
Cuscutaceae	ฝอยทอง/ เก้ายู	Unknown	ใช้เป็นสมุนไพรบ่มยาเมือ สรรพคุณด้านยา คือ ช่วยห้ามเลือด บำรุงไต ขับลม ขับเหงื่อ แก้ปวดเอว รักษาแผลเรื้อรัง
Cuscutaceae	มะระขี้นก/ ลิ้นงู	<i>Momordica charantia</i> Linn.	ใช้ส่วนยอดอ่อน ใบอ่อน และผลอ่อน หนึ่งหรือ ลูกให้สุกกินกับน้ำพริก สรรพคุณด้านยา คือ แก้เบาหวาน ปวดหัวเข่า และเป็นยา เจริญอาหาร
Euphorbiaceae	มันสำปะหลัง/ ของดังตู	<i>Manihot esculenta</i> Crantz	ใช้ส่วนยอดอ่อน ใบอ่อนต้มสุกรับประทานกิน กับน้ำพริก ส่วนหัวเผากิน สรรพคุณด้านยา คือ แก้อาการขาดวิตามินบี 1
Euphorbiaceae	มะขามป้อม/ สะกะรัง	Unknown	มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้ท้องเสีย ขับปัสสาวะ แก้ไอ ขับเสมหะ ทำให้ชุ่มคอ
Fagaceae	ก่อเดือย/ สุกั่วหลัว	<i>Castanopsis tribuloides</i> (Sm.) A. DC.	ใช้ในการสร้างบ้าน เป็นฟืน หรือเผาเป็นถ่าน และเป็นอาหารของสัตว์ป่า
Idaceae	ว่านหอมแดง/ เจียงจื่อ	Unknown	มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้เจ็บหัวเข่า
Iridaceae	ไอริน/ ฮั่วล่วนจั่ว	<i>Neomarica longifolia</i>	มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้ปวดท้อง ท้องผูก และเป็นไม้ประดับ
Leguminosae	ชะอม	<i>Casia pennata</i> (L.) Willd.Subsp.Insuavisniesen	ใช้ส่วนยอดอ่อน ต้มกินกับน้ำพริก และใช้แกง มีสรรพคุณด้านยา คือ ขับพยาธิ ขับลมในลำไส้
Leguminosae	ส้มข่อย/ แก้แดงเต้า	<i>Acacia rugata</i> Merr.	ใช้ส่วนยอดใส่แกง มีสรรพคุณด้านยา คือ ขับเสมหะ ขับระดู แก้ไอ แก้โรคผิวหนัง
Leguminosae	มะขาม/ ชื้อกั้งมี	<i>Tamarindus indica</i> Linn.	ใช้ส่วนใบอ่อน ดอก ใส่แกง ต้ม ใช้เป็น เครื่องปรุง มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้ไอ แก้อาการท้องผูก ถ่ายพยาธิ
Leguminosae	ถั่วแระ/มะแหะ	Unknown	ใช้ส่วนฝักสดกินกับน้ำพริก มีสรรพคุณด้านยา คือ ขับปัสสาวะ ถอนพิษไข้ แก้อาการเจ็บปวด
Malvaceae	จี่วแดง/ ปะลั่วละ	<i>Bombaxceiba</i> Linn.	ใช้ส่วนดอกตากแห้งใส่น้ำยาขมนมจีน มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้ท้องร่วง

ตารางที่ 1 (ต่อ)

วงศ์	ชื่อสามัญ/ ชื่อประจำเผ่า	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์จากพืช
Melastomataceae	โคลงเคลง/ ชื่อตัวถ้อง	<i>Melastomata malabathricum</i> L.	มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้ท้องร่วงและนิ่ว
Mimosaceae	สะบ้า/สะตุ้	Unknown	มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน
Moraceae	หม่อน	<i>Morus alba</i> Linn,	ใช้ส่วนใบ ยอด และลูกอ่อนใส่แกง มีสรรพคุณ ด้านยา คือ แก้ไข้ กระหายน้ำ
Myrtaceae	ฝรั่ง/ชื่อเจ้าท้อ	<i>Psidium guajava</i> L.	ใช้ส่วนผลกินเป็นผลไม้ มีสรรพคุณด้านยา คือ เป็นยาระบาย
Palmaceae	หวาย/กระแต้	<i>Calamus siamensis</i>	ใช้ส่วนลำต้นอ่อนแกง
Palmaceae	เต่าร้าง/กระจิง	<i>Caryota mitis</i> Lour.	ใช้ส่วนใบใส่แกง ใช้ส่วนลำต้นทำอาหาร มีสรรพคุณด้านยา คือ ดับพิษที่ตับและปอด
Poaceae	ไผ่ซาง/ซูกัง	<i>Dendrocalamus strictus</i> Nees	ใช้ส่วนหน่ออ่อน ต้ม แกง ผัด ยำ และใช้ส่วน ลำต้นแก้ทำหลังคา เก้าอี้ โต๊ะ กระบอกล้างดื่ม ทำดอกมัดข้าว สร้างบ้าน
Poaceae	พญาเสือโคร่ง/ เอื่อยละ	Unknown	ใช้ส่วนลำต้นทำด้ามเครื่องมือทางการเกษตร มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้ไอ แก้ปวด แก้เลือด กำเดาไหล
Rutaceae	มะกรูด/ ลั้งซั่ว	<i>Citrus hystrix</i> DC.	ใช้ส่วนใบใส่แกง มีสรรพคุณด้านยา คือ ถอนพิษ แก้ปวดท้อง บำรุงโลหิต
Rutaceae	มะแขว่น/ เนียงจื่อ	<i>Zanthoxylum limonella</i> Alston	ใช้ส่วนใบอ่อนกินกับน้ำพริก มีสรรพคุณด้านยา คือ แก้กษามะนาด แก้ปวดฟัน แก้ลมวิงเวียน
Solanaceae	มะเขือพวง/ ฉือลือกู๋	<i>Solanum torvum</i> Sw.	ใช้ส่วนผลอ่อนต้มกินกับน้ำพริก ใส่แกง มีสรรพคุณด้านยา คือ ห้ามเลือด แก้ฝี แก้ไอ
Zingiberaceae	ว่านเปราะหอม/ ป่าต้อ	<i>Kaempferia galangal</i> Linn.	ใช้ส่วนใบกินกับน้ำพริก ใส่แกง มีสรรพคุณด้าน ยา คือ แก้เจ็บคอ กันรังแค แก้ตาอักเสบ
ceae	ขมิ้นขาว	<i>Cucurcuma mangga</i> Val.&Zijp.	ใช้ส่วนเหง้าสดกินกับน้ำพริก มีสรรพคุณด้าน ยา คือ ขับลมในลำไส้ นิ่วในถุงน้ำดี

วิจารณ์และสรุปผล

การสำรวจและรวบรวมข้อมูลตัวอย่างพืชพื้นบ้านชาวเขาเผ่าม้ง อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน ได้ตัวอย่างทั้งหมด 36 ชนิด จาก 23 สกุล ของ 26 วงศ์ พืชพบมากที่สุดเป็น พืชวงศ์ Leguminosae สามารถจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ 5 ประเภทคือ พืชอาหาร 3 ชนิด พืชสมุนไพร 8 ชนิด พืชใช้เป็นอาหารและสมุนไพร 21 ชนิด พืชสร้างที่อยู่อาศัย 1 ชนิด พืชพิธีกรรม 1 ชนิด และพืชใช้ประโยชน์อื่น 2 ชนิด

ไม่สามารถระบุสกุลได้ 12 สกุล วงศ์ที่พบจำนวนชนิด (species) มากที่สุด คือ Leguminosae รองลงมา คือ Araceae Bignoniaceae Compositae Euphorbiaceae Rutaceae และ Zingiberaceae ซึ่งมีจำนวนเท่ากัน วงศ์ Leguminosae พบพืชใช้ประโยชน์มากที่สุด 4 ชนิด พืชวงศ์นี้ใช้ประโยชน์หลายด้าน ได้แก่ เป็นอาหารและเป็นพืชสมุนไพร รองลงมา คือ วงศ์ Bignoniaceae, Araceae, Bignoniaceae, Euphorbiaceae และ Rutaceae ส่วนใหญ่พืชวงศ์เหล่านี้ใช้เป็นอาหาร ส่วนวงศ์ Compositae, Zingiberaceae ใช้เป็นสมุนไพร สามารถแบ่งเป็นพืชอาหารได้ 3 ชนิด พืชสมุนไพรได้ 8 ชนิด พืชที่ใช้เป็นอาหารและสมุนไพร ได้ 21 ชนิด พืชสร้างที่อยู่อาศัย 1 ชนิด พืชใช้ในพิธีกรรมได้ 1 ชนิด พืชใช้ประโยชน์อื่นๆ ได้ 2 ชนิด

1. พืชอาหาร

อาหารของชาวเขาเผ่าม้งส่วนมากเป็นพวกแกงต่างๆ เช่น แกงชะอม (*Casia Pennata* (L.) (Willd. Subsp. *Insuavis* Nielsen) ฝอยทองยากับเนื้อหมู มะระขี้นก (*Momordica charantia* Linn.) แคะหางค่าง ถั่วแระหลวงหรือหนึ่งเป็นผักจิ้มน้ำพริก นอกจากนี้ ยังมีพืชมีสรรพคุณทางยา แต่รับประทานเป็นอาหาร เช่น จิงจูฉ่าย ส่วนพืชเป็นผลไม้ เช่น ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) และ มะขาม (*Tamarindus indic* Linn.) เป็นต้น

2. พืชสมุนไพร

ชาวเขาเผ่าม้งมีความรู้ด้านพืชสมุนไพรมากพอสมควร ผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนมาก รู้จักสมุนไพรและนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ ชาวเขาเผ่าม้งปลูกสมุนไพรทั้งที่บ้านและสวน เช่น ว่านหอมเปราะ (*Kaempferia galangal* Linn.) ใช้บรรเทาอาการเจ็บคอ ถ้าเป็นดอกเคี้ยวกินสดๆ แก้ปวดเอว ขับน้ำ ขับปัสสาวะ หนูฟันงู ชาวเขาเผ่าม้งทำให้เลือดไหลเวียนคล่อง แก้ประจำเดือนไม่ปกติ ขับประจำเดือน แก้ขัดเบา ว่านหอมแดงใช้เป็นยาแก้เจ็บเข่า และสบประพาศยาที่เป็นเสมียนศัตรูพืช แต่ยังมีสรรพคุณทางยาใช้แก้ไข้ แก้บิด แก้ลม ใบพอกแก้คัน ห้ามเลือด เป็นต้น

3. พืชสร้างที่อยู่อาศัย

พืชที่ชาวเขาเผ่าม้งนำมาสร้างที่อยู่อาศัย คือ ไม้ซาง (*Dendrocalamus strictus* Nees) โดยนำไม้สับ ไม้ซางสับๆ โดยไม่ให้ขาดจากกัน แล้วแผ่ออกเป็นแผ่น นำเพื่อทำฝาบ้านและเตียงนอน แต่ปัจจุบันนี้มีอยู่บางหลังคาที่ใช้ไม้ซางสร้างบ้านอยู่ส่วนมากจะใช้ไม้และปูนเป็นส่วนใหญ่

4. พืชใช้ในพิธีกรรม

เดิมชาวเขาเผ่าม้งนับถือผีตามอย่างบรรพบุรุษ ต่อมาเริ่มนับถือศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ เป็นผลให้พิธีกรรมดั้งเดิมเริ่มเลือนหายไป ทว่าคงปฏิบัติบ้างในงานพิธีสำคัญ เช่น การเลี้ยงผี และประเพณีขึ้นปีใหม่

ชาวเขาเผ่าใช้ผักกูด (*Diplazum esculentum* (Retz.) Swartz) หรือเฟิร์น รองพื้นหลุมศพก่อนนำศพลงหลุมฝัง แต่ปัจจุบันใช้โรงศพแทน

5. พืชที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ

พืชใช้ประโยชน์อื่นของชาวเขาเผ่าม้ง ได้แก่ พืชเศรษฐกิจเป็นพืชได้รับการส่งเสริมจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวง เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ เช่น สตอเบอรี่ (*Fragaria ananassa* s) พริกหวาน (*Capsicum annuum* L. var. longum) เป็นต้น สำหรับการใช้อยื่น ชาวเขาเผ่าม้งใช้เปลือกของต้นพญาเสือโคร่งทำที่ใส่พราส่วนไอริน (*Neomarica longifolia*) นอกจากเป็นไม้ประดับยังเป็นสมุนไพร (ตามความเชื่อของชาวเขาเผ่าม้ง) แก้อาการปวดท้อง ท้องผูก เป็นต้น

อาชีพหลักของชาวเขาเผ่าม้งในพื้นที่ศึกษา คือ เกษตรกรรม โดยส่วนใหญ่ปลูกกะหล่ำ ไม่นิยมปลูกพืชอื่น ทั้งพื้นที่ว่างเปล่าเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น พื้นที่ทำกินไม่เพียงพอ เป็นสิ่งกระตุ้นการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติใกล้เคียง หมู่บ้าน ความไม่สมดุลระหว่างการใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่า และการบุกเบิกพื้นที่ป่าอย่างไม่จำกัด ย่อมส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น การส่งเสริมอาชีพเสริมโดยโครงการหลวงถือเป็นการสร้างรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาเผ่าม้ง

ผลด้านบวกเส้นทางการคมนาคมทำให้การติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกด้านการตลาดง่ายขึ้น ผู้คนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ในทางกลับ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุรักษ์ด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ประสบกับปัญหาและอุปสรรคได้แก่

1. การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน เกี่ยวกับส่วนรากของต้นไม้ใหญ่มีข้อจำกัด ในการเก็บตัวอย่างเพื่อศึกษา
2. การสำรวจในช่วงเวลาจำกัดและขาดความครบถ้วนด้วยพืชบางชนิดไม่อยู่ในช่วงการเจริญพัฒนาเป็นดอกและผลสมบูรณ์
3. สิ่งกีดขวางทางภาษา เนื่องจากชาวเขาเผ่าม้งมีภาษาพูดแต่ไม่มีภาษาเขียน การถอดความเพื่อสื่อความเข้าใจย่อมไม่สมบูรณ์ จึงค่อนข้างยากในการเขียนเป็นตัวหนังสือจากคำพูด ที่เป็นภาษาม้ง

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้งบประมาณสนับสนุนจากงบการเรียนการสอน ในรายวิชาโครงการด้านชีววิทยา สาขาวิทยาศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จังหวัดน่าน

เอกสารอ้างอิง

1. ขวัญฤทัย คำผาเชื้อ. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกระเหรี่ยงและชาวลัวะในเขตตำบลบ่อเกลือเหนือ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. รายงานผลการวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย. การประชุมวิชาการประจำปีโครงการ BRT ครั้งที่ 3; 2550. 11-14 ตุลาคม จังหวัดสงขลา.
2. เต็ม สมิตินันท์ และ วีระชัย ณ นคร. พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน, สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ; 2534. วันที่ 18-22 พฤศจิกายน หอสมุดแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว, จันทบุรี.
3. ปรัชญา ศรีสง่า. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวม้งลาย หมู่บ้านแม่สาใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. [ปัญหาพิเศษ ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาชีววิทยา] คณะวิทยาศาสตร์ เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2536.
4. ไพศาล ทองสอน. พฤกษศาสตร์ของชาวเขาเผ่าถิ่นในตำบลดงพญา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. [ปัญญานิพนธ์ วท.ม. ชีววิทยา] : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2544.